

Symbolika barokního štukového dekoru v kapli Soslání Ducha svatého na zámku Lemberk

Tomáš Machálek

Sekce –PŘÍRODNÍ, HUMANITNÍ a SPOLEČENSKÉ VĚDY

Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická, 2. ročník

Magisterský studijní program – Učitelství pro střední školy a 2. stupeň základních škol
(dějepis – základy společenských věd).

Abstrakt:

Tato práce se zabývá ikonografickým rozbohem a interpretací barokního štukového dekoru v kapli Soslání Ducha svatého na zámku Lemberk. V úvodní části jsou reflektovány limity historických pramenů a starší vlastivědné literatury, které sice bohatou štukatéru zmiňují, ale neposkytují její bližší specifikaci ani původní historickou podobu před restaurátorskými zásahy ve 20. století. Hlavní část práce je rozdělena do tří tematických rovin. První z nich analyzuje andělskou hierarchii v kapli, jež v trojstupňové gradaci zachycuje figury padlých andělů, osm archandělů na volutových podstavcích a cheruby umístěné nejbliže stropním olejomalbám. Druhá rovina detailně interpretuje anděly nesoucí nástroje Kristova umučení v okenních lunetách a nad oltářem, přičemž jednotlivé prvky dává do souvislosti s biblickými texty a křesťanskou ikonografií. Třetí rovina se věnuje symbolům světské a církevní moci drženy anděly.

Klíčová slova: kaple, Arma Christi, andělé

Štuková výzdoba kaple Soslání Ducha svatého

V současné době je kaple zdobena převážně bílým štukovým dekorem. Hlavní motiv dekoru tkví ve vyobrazení andělů doplněné o florální motivy. Vyobrazení andělů lze rozdělit do třech hlavních rovin, jimž se budu níže věnovat. Štukatura v kapli je velmi honosná a pestrá, ovšem její percepce historickými prameny je velmi omezená. Prvně se o štukovém dekore zmiňuje popis zámku z roku 1804: *V zámku se nalézá kaple, která je už postavena podle novějšího vkusu a je velice ozdobena štukatérskými pracemi.*¹ Výzdoba zámecké kaple je reflektována v *Řivnáčově průvodci po království Českém r. 1882*. Podle něj se v kapli nachází starožitný veliký oltář a štukaturový strop s výjevy ze života bl. Zdislavy. Těmi měl Řivnáč nejspíše na mysli andělčí plastiky.² Roku 1909 navštívil zámek Lemberk Josef Kafka, autor díla *Lužické hory a Ještěd*, ve kterém zmiňuje svou návštěvu zámku. *Nad poslední branou nalézá se kaple sv. Ducha, jež rovněž asi z XVII. století pochází, výprava její z XVIII. století, malby nevalné ceny, jen štuky ze XVII. století jsou úhledné práce...*³

Nejen o zámecké kapli pojednal také August Sedláček: Kaple posvěcení sv. Ducha nad poslední branou a průjezdem se nacházející a obě poschodí zabírající pochází asi z druhé polovice 17. století. Na stropě jejím jest oblíbená tehda štukatura...⁴ Bližší specifikum štukového dekoru Sedláček nepodává. Podle strohých popisů štukatury kaple nelze přesně

¹ ZAHRADNÍK, Pavel. *Zámek Lemberk: dějiny objektu*. Uložení SZ Lemberk. Srov. SOA Litoměřice, RA Clam-Gallas, popis CG panství z roku 1804.

² ŘIVNÁČ, František. *Řivnáčův průvodce po království Českém: Část popisná. I.* 1882. s. 536.

³ KAFKA, Josef. *Lužické Hory a Ještěd*. Kafkův Ilustrovaný průvodce po král. Českém. Praha: Nákladem Ed. Grégra a syna, 1909. s. 96.

⁴ SEDLÁČEK, August. *Hrady, zámky a tvrze: Království českého. Díl desátý. Boleslavsko*. 1895, s. 271.

určit její historickou podobu, tedy tu před restaurátorskými zásahy, které proběhly na počátku 20. století pod záštitou Jana Dukáta a následně v období 70. let 20. století.

Následující část popisuje výzdobu kaple tak, jak ji může spatřit oko každého návštěvníka. Tato deskripce je následně rozšířena o interpretaci symboliky jednotlivých prvků. Ten vytyčím perspektivou tří oddělených instancí. Ty navazují na důležitost symboliky čísla tři. Jak ji například naznačil Manfred Lurker. Dle něj trojka znamená úplnost. Člověk je zde podroben úplné kontemplaci během církevního obřadu.⁵

1.1 Andělská hierarchie

První rovina je inspirována andělskou hierarchií. V tomto případě ovšem nelze hledat analogii v díle Dionýsia Aeropagity *O andělské hierarchii*.⁶ To hierarchizuje anděly do třech triád, přičemž v každé z nich jsou tři andělské kúry. V případě první roviny se ve štukovém dekoru nachází tři stupně plastických andělů. Jednotlivé stupně budu popisovat a interpretovat vzestupně. Nejníže, na bocích dvou oratoří, jsou plastiky čtyř padlých andělů.⁷ Ti jsou zobrazeni jako lidské osoby s netopýřími křídly a kuřímí pařáty místo chodidel.⁸ Vyobrazení padlých andělů v kapli lze s největší pravděpodobností interpretovat jako symboliku morálního úpadku nebeské bytosti s výstrahou k lidské povaze.⁹

Následně jsou vyobrazeni plastiční archandělé. Ti stojí na volutovém podstavci nad dělicí římsou, která symbolicky odděluje pozemský svět od nebeského. V této instanci se nachází celkem osm archandělů. Ty lze rozdělit na dva typy. Jedním z nich jsou archandělé, kteří gestikulují. Jedná se o archanděly nad hlavním oltářem. Ten, který se nachází vpravo od oltáře, má sepjaté ruce (modlí se). Ten, který stojí vlevo od oltáře, poukazuje pravou rukou na oltářní menzu, tedy na místo, kde se nacházel tabernákl a kněz zde sloužil liturgii. Druhým typem archandělů jsou ti, kteří symbolicky přidržují strop vzepjatou rukou. Každý z vyobrazených archandělů má dva páry křídel – jeden pár na zádech a druhý zakrývá pas a spodní část těla.

V případě archandělů nelze identifikovat, zda se jedná o jednoho z významných archandělů¹⁰ kvůli absenci jakýchkoliv identifikačních atributů. Lze se tedy jen domnívat, jakou roli plní archandělé v zámecké kapli. Jedna ze symbolik může spočívat v návaznosti na padlé anděly. Zde by tedy bylo očekávané vyobrazení archanděla Michaela, který, dle Zjevení Janova, bojuje se Satanem a jeho démony.¹¹ Ovšem žádný z archandělů nejeví známky bojové pozice. Čtyři se zdviženou rukou mohou plnit roli držitelů nebes, jež symbolizuje samotný strop. V něm jsou vsazeny dvě olejomalby – Nanebevzetí Krista a Nanebevstoupení Panny Marie. Na jejich bocích jsou vyobrazeny čtyři hlavy s dvěma páry křídel. V tomto případě je lze interpretovat jako cheruby. V kapli jsou jejich hlavy doplněny jedním párem andělských

⁵ LURKER, Manfred. *Slovník symbolů*. Přeložil Alena BAKEŠOVÁ. Universum. Praha: Knižní klub, 2005. ISBN 80-242-1588-8, s. 529–540.

⁶ AREOPAGITA, Dionysios. *O nebeské hierarchii*. Přeložil Martin KOUDELKA. Krystal. Praha: Vyšehrad, 2009. ISBN 978-80-7021-872-3.

O problematice andělské hierarchie více: AREOPAGITA, Dionysios. *O mystické teologii: O božských jménech*. Přeložil Alan ČERNOHOUS. Praha: Dybbuk, 2003. ISBN 80-903001-5-4. V závěru části: *O božských jménech* vyjadřuje kritiku John Mendorf: *Novým způsobem určil všechny vztahy mezi Bohem a člověkem. Vměstnal tyto vztahy do rámce hierarchické struktury determinované systémem prostředníků*, s. 269.

Mendorf dále ukazuje, že i samotné hierarchické uspořádání andělů neodpovídá starozákonní tradici.

⁷ K padlým andělům např. Izajáš: 14. Jan: 8, 44-45. Petr: 2, 4. Zjevení Janovo: 20.

⁸ Často vyobrazování s kopyty na nohou a pařáty na rukou: RULÍŠEK, Hynek. *Postavy, atributy, symboly: slovník křesťanské ikonografie*. 2006. ISBN 8023974343.

⁹ ROYT, Jan. *Slovník biblické ikonografie*. Praha: Karolinum, 2006. ISBN 80-246-0963-0, s. 23.

¹⁰ Michael, Gabriel, Rafael. Zjevení Janovo zmiňuje archandělů sedm.

¹¹ Zjevení Janovo 20, 1.

křídel.¹² Dle Dionysia Aeropagity sídlí bezprostředně okolo Boha.¹³ V případě leberském jsou jako jediní andělé umístěni nejbliže olejomalbám znázorňujícím Nanebevstoupení a Nanebevzetí.

Samotné pojetí andělské hierarchie se potýká se značnými problémy. Vyobrazení andělů není dokonalé, tedy, nedosahuje typického pojetí vyobrazení jednotlivých andělských bytostí. U některých proto nelze přesně určit roli a zařazení, lze se jen s určitou dávkou přesnosti domnívat.

1.2 Arma Christi

Druhá rovina, kterou lze vysledovat ve štukovém dekoru, jsou andělé s jedním párem křídel nesoucí *Arma Christi*. Ti jsou v kapli umístěni v okenních lunetách, nad oltářem Soslání Ducha svatého a nad vstupem do kaple. Anděly budu interpretovat po směru hodinových ručiček od hlavního. V první okenní lunetě napravo od hlavního oltáře se nacházejí dva andělé. První z nich, ztvárněn s kusem hávu lemujícího ruce a překrývajícího pas, nese v pravé ruce džbán a v levé ruce mísu. Tyto předměty odkazují na událost, kdy se Ježíš Kristus ocitl před soudcem, Pilátem Pontským. Ten si po propuštění zločince Barabáše symbolicky myl ruce ve vodě a tím poukazoval na svou nevinu při zadržení Krista.¹⁴ Spolu s těmito symboly lze v první lunetě spatřit anděla držícího kopí a yzop s houbou namočenou v octu. Kopí je vyobrazováno na základě probodnutí Kristova boku římským vojákem Longinem.¹⁵ Houba namočená v octu se vztahuje k události před probodnutím kopím. Na Ježíšova slova *Žízním* byla na třtinu yzopu napíchnuta houba namočená v octu a vložena Kristu k ústům.¹⁶

Dle Jana Royta navazuje na vyobrazení symboliky Mytí rukou scéna Ecce homo.¹⁷ Tuto návaznost dodržuje třetí vyobrazení. Druhý pár andělů nesoucích jeden z nástrojů umučení Krista drží ve svých rukách trnovou korunu a třtinu. Tyto předměty jsou spojeny s označením Krista jako *Ecce homo*, jež dle Janova evangelia použil Pilát po zbičování Krista, kdy byl oděn v purpurovém hávu a s nasazenou trnovou korunou.¹⁸ Třtina, kterou drží anděl doplňuje symbol posměchu s trnovou korunou, purpurovým pláštěm jakožto královských symbolů.¹⁹

První z andělů, umístěný blíže k hlavnímu oltáři, nese v pravé ruce proutěný koš, v němž jsou umístěny kleště, kladivo a jeden hřeb. Ty odkazují na přibití třemi hřeby (další dva drží anděl v levé ruce) Krista kříž, kleště naopak odkazují na sejmutí Krista.²⁰ Druhý anděl pravou rukou rozhazuje dvě hrací kostky (odkazující na metání losů), tím připomíná jednání vojáků, kteří je hráli o Kristovo oblečení.²¹

Přímo nad vstupem do kaple drží dva andělé Kristův kříž (*crux comissa*)²² s tabulkou opatřenou nápisem INRI, již nechal připevnit Pilát.²³

¹² ROYT, Jan. *Slovník biblické ikonografie*, s. 21. Byzantský patriarcha předepisuje malířům, aby byli cherubové vyobrazováni s dvěma křídly.

¹³ AREOPAGITA, Dionysios. *O nebeské hierarchii*, s. 82.

¹⁴ Matouš 27:24.

¹⁵ Jan 19:34. Janovo evangelium ovšem nezmiňuje jméno vojáka.

¹⁶ Jan 19:28-29.

¹⁷ Royt, Jan. *Slovník biblické ikonografie*, s. 131.

¹⁸ Jan 19:4-5.

¹⁹ RULÍŠEK, Hynek. *Postavy, atributy, symboly: slovník křesťanské ikonografie*. Dále též ROYT, Jan. *Slovník biblické ikonografie*, s. 131–132.

²⁰ O nich se ovšem žádné z evangelií nezmiňuje. Viz Jan 19, 40. Lukáš 23, 53. Marek 15, 45-46. Matouš 27, 59.

²¹ Jan 19:23, Lukáš 23:34, Žalm 22:19.

²² RULÍŠEK, Hynek. *Postavy, atributy, symboly: slovník křesťanské ikonografie*.

²³ Jan 19:19-22, Matouš 27:37, Marek 15:26, Lukáš 23:38.

Vpravo od vstupu do kaple drží dva andělé žebřík odkazující na snímání Krista z kříže. Následující vyobrazení Arma Christi spočívá v několika prvcích. Dva andělé zde drží měšec, důtky, hlavu, sloup a třtinu. Při zachování jednotné deskriptivní interpretace se nejprve věnujme měšci. Ten odkazuje na Jidášovu zradu, za niž získal třicet stříbrných.²⁴ Tentýž anděl drží v levé ruce hlavu za vlasy. V tomto případě je interpretace značně složitá, jelikož může odkazovat na více prvků. V souboru Arma Christi se častokrát objevuje hlava jako symbol plivajícího vojáka na Krista, tvář velekněze Kaifáše či Piláta. Nutno zdůraznit, že tvář je porostlá neupravenými plnými vousy a hlava delšími vlasy, což nekoresponduje se vzhledem římských vojáků a politiků. Další možná interpretace spočívá ve vyobrazení tváře velekněze Kaifáše, která by korespondovala se vzhledem velekněze. V kapli, nad hlavním oltářem se nachází Veraikon – samotné interpretaci se budu věnovat – podoba Krista na roušce sv. Veroniky je v leberském případě totožná s podobou tváře ve zmiňovaném vyobrazení. S touto paralelou lze dojít k závěru, že se jedná o tvář Ježíše Krista a anděl držící jeho hlavu za vlasy odkazuje na žalm Izajáš 50:6 „*Nastavil jsem svá záda bijícím a líce rvoucím za vousy, tvář jsem si nechránil před nadávkami a plivanci.*“²⁵ Interpretace Kristovy tváře ve spojitosti s tímto žalmem je dále umocněna druhým andělem, který ve svých rukách drží sloup, důtky a třtinu. Tyto tři předměty odkazují na zbičování Krista římskými vojáky. Nejprve byl přivázán ke sloupu a následně bičován důtkami a třtinou bit po hlavě.²⁶

Předposlední pár andělů upomíná na tři typy nástrojů umučení. Na levé ruce prvního anděla sedí kohout odkazující na Petrovo zapření Krista.²⁷ Druhý anděl drží v pravé ruce lucernu, která poukazuje na zatčení Krista v Getsemanské zahradě. O čase, kdy se Ježíš nacházel se svými učedníky v zahradě, informuje Matoušovo, Markovo a Janovo evangelium. Jediné Janovo pojednává o vojácích přišedších na Olivetskou horu s lucernami, pochodněmi a zbraněmi.²⁸ Tentýž anděl drží v levé ruce meč odkazující na čin apoštola Petra useknuvšího ucho jednomu z vojáků, jehož Ježíšova přiložená ruka uzdravila.²⁹ O tomto zázraku se zmiňuje pouze Lukáš 22:51 „*Nechte už toho! odpověděl Ježíš. Dotkl se jeho ucha a uzdravil ho*“. Dále o události pojednává Jan 18:10 „*Tehdy Šimon Petr vytasil meč, který měl s sebou, zasáhl veleknězova sluhu a usekl mu pravé ucho. Ten sluha se jmenoval Malchus*“.

Závěrečným odkazem souboru Arma Christi v kapli je vyobrazení nad hlavním oltářem. Zde andělé drží Veraikon. Jedná se o roušku, již dle legendy podala Kristu cestou na Golgotu sv. Veronika. Do ní otřel Kristus svou tvář a na roušce se zachytila jeho pravá podoba.³⁰

1.3 Atributy světské a církevní moci

Poslední rovinou, ve které lze interpretovat štukový dekor, je vyobrazení symbolů moci. Ty se nacházejí na bocích okenních lunet převážně situovaných v oblasti presbytáře. Prvně drží anděl hůl zakončenou dvouramenným křížem, přičemž každé břevno je zakončeno trojlístkem. Dvouramenný kříž typicky odkazuje na latinský s připevněnou tabulkou s nápisem INRI. Dále je nesen v průvodu před patriarchy a arcibiskupy.³¹ Tento kříž je dále

²⁴ Matouš 27:1-10, Marek 14:43-45, Lukáš 22:47-48, Jan 18:1-3.

²⁵ Izajáš 50:6.

²⁶ Matouš 27:31, Marek 16:20. Evangelisté píšou o holi, kterou lze interpretovat jako nať třtiny.

²⁷ Matouš 26:69-75, Marek 14:66-72, Lukáš 22:54-62, Jan 18:25-27.

²⁸ Jan 18:1.

²⁹ Matouš 26:51, Marek 14:47, Lukáš 22:49-51, Jan 18:10.

³⁰ RULÍŠEK, Hynek. Postavy, atributy, symboly. Dále též: ROYT, Jan. Slovník biblické ikonografie, s. 302-305.

³¹ HALL, James. Slovník námětů a symbolů ve výtvarném umění. Praha: Mladá fronta, 1991, s. 76. Dále též RULÍŠEK, Hynek. Postavy, atributy, symboly: slovník křesťanské ikonografie. BUBEN, Milan. Encyklopedie heraldiky. 4., opr. a dopl. vyd. Praha: Libri, 2003, s. 50. Dále je od 13. století používán za přítomnosti arcibiskupa v kostelích, ale mimo ně.

zobrazován spolu s mitrou a berlou ve znacích arcibiskupů. Tím odkazuje na představeného arcibiskupského stolce.³² Druhý anděl nese nad svou hlavou korunu tvořenou spodním zdobeným pásem, akantovými listy a zakončenou říšským jablkem symbolicky upomínajícím na nadvládu církevní moci nad světem. Ta odkazuje na papežskou tiáru jakožto insignii reprezentanta nejvyšší církevní moci na zemi.³³ V tomto případě není ovšem tiára tvořena třemi nad sebou umístěnými korunami, ale akantovými listy. Tím podporuje vizuální řád štukové výzdoby kaple.

V druhé okenní lunetě drží první z andělů nad hlavou vavřínový věnec. Tím navazuje na antický vzor Caesara s císařskou insignií, přičemž vavřínový věnec nosili při triumfálních průvodech římské vojevůdci.³⁴ Druhý anděl drží nad hlavou korunu tvořenou členkou a třemi vzpřímenými akantovými listy. Touto korunou jsou v kapli také korunovány plastiky sv. Barbory a sv. Kateřiny.

Nad hlavním oltářem Seslání Ducha svatého nesou andělé nad svými hlavami insignie světské moci. V pravé části okenní lunety se jedná o knížecí koruny, jež tvoří bezbarvá čapka překlenující dvěma oblouky, které jsou zdobeny perlami.³⁵ Naproti ruka anděla drží korunu tvořenou perlami a zdobenou členkou s navazujícími vzpřímenými akantovými listy, jež zaštiťují dva perlami zdobené pásy, v jejichž centru je umístěn kříž. Nejbližší interpretace odkazuje ke Svatováclavské koruně. Tu tvoří nad členkou pláty v podobě vztyčených lilií.³⁶ Zůstaneme-li při tematické kompozici štukové výzdoby je nutné nahradit lilie vztyčenými akantovými listy.

V první lunetě vpravo od hlavního oltáře znázorňují andělé držící insignie biskupské symboly. První z nich nad hlavu vztyčuje mitru a druhý drží pedum, pastýřskou hůl.³⁷

Poslední luneta symbolicky podtrhuje jednotlivé odznaky světské a církevní moci, které drží andělé. Jedná se o vyobrazení *memento mori* v podobě kostí a lebky.

Závěr

Předkládaná práce si kladla za cíl dosáhnout komplexní interpretace symboliky štukového dekoru v kapli Seslání Ducha svatého na zámku Lemberk a zasadit tento umělecký celek do širšího myšlenkového rámce raného baroka. Na základě provedené ikonografické a kontextuální analýzy se podařilo prokázat, že výzdoba kaple nepředstavuje pouze estetický aspekt barokního umění v sakrálním prostoru. Symbolické vrstvy štukatury lze interpretovat na základě tří samostatných rovin, z nichž každá přesahuje čistě dekorativní funkci.

V první rovině lze padlé anděly, situované v přízemních partiích, chápat jako mravní činitele, kteří symbolicky naznačují postupnou vertikální hierarchizaci prostoru kaple. Nad plastickou

³² Tamtéž, s. 49, obr. č. 47.

³³ RULÍŠEK, Hynek. Postavy, atributy, symboly: slovník křesťanské ikonografie.

BUBEN, Milan. Encyklopedie heraldiky: [světská a církevní titulatura a reálie], s. 463-464. Vysvětluje vývoj tiáry od 12. století, kdy se postupně přidávaly jednotlivé obroučky. Definitivní počet tří obrouček symbolizuje papeže jako nejvyššího soudce, kněze a zákonodárce, vládce nad zemí, nebem a peklem a církev bojující, trpící a vítěznou. Rulíšek dále doplňuje symboliku tří obrouček v ohledu vlády na třech kontinentech: Evropou, Asií a Afrikou.

³⁴ HALL, James. Slovník námětů a symbolů ve výtvarném umění, s. 226.

³⁵ BUBEN, Milan. Encyklopedie heraldiky: [světská a církevní titulatura a reálie], s. 230-231.

³⁶ SKÝBOVÁ, Anna. České královské korunovační klenoty. Praha: Panorama, 1982, s. 64.

³⁷ BUBEN, Milan. Encyklopedie heraldiky: [světská a církevní titulatura a reálie], s. 67. Dále popisuje symboliku jednotlivých částí berly, přičemž zatočená horní část symbolizuje pastýřskou péči a oddanost papeži, střední část oporu při vedení podřízených a spodní bodlo, které odkazuje k pobízení k dobrému a trestání zlého.

římsou se nachází osm postav archandělů, nad nimiž se vznášejí okřídlené hlavy cherubů, obklopující olejomalby s náměty Nanebevzetí a Nanebevstoupení.

V rámci druhé roviny jsou v kapli vyobrazeni andělé s nástroji Kristova umučení. Tyto figury lze interpretovat skrze prizma Písma svatého, čímž se obnažuje didakticko-vzdělávací aspekt jejich přítomnosti. Atributy umučení, úzce spjaté s pašijovým cyklem, reflektují klíčové období křesťanského liturgického roku a věřícím připomínají Spasitelovo utrpení.

V neposlední řadě se štukový dekor zaměřuje na atributy světské moci, jež divákovi intencionálně připomínají pozemský život a jeho rigidní hierarchické uspořádání.

Ačkoliv tato práce přináší detailní analytické rozkrytí symbolických vrstev leberské štukatury, dané téma zdaleka není vyčerpáno a otevírá celou řadu podnětů pro navazující badatelskou činnost. Budoucí výzkum by se mohl orientovat na detailní komparativní analýzu s dalšími barokními sakrálními interiéry v širším geografickém kontextu. To by napomohlo k přesnějšímu určení dílenské provenience či k identifikaci konkrétního autora štuků, který v soudobých historických pramenech prozatím zůstává anonymní.

Literatura

AREOPAGITA, Dionysios. *O nebeské hierarchii*. Přeložil Martin KOUDELKA. Krystal. Praha: Vyšehrad, 2009. ISBN 978-80-7021-872-3.

BUBEN, Milan. *Encyklopedie heraldiky*. 4., opr. a dopl. vyd. Praha: Libri, 2003.

HALL, James. *Slovník námětů a symbolů ve výtvarném umění*. Praha: Mladá fronta, 1991.

KAFKA, Josef. *Lužické Hory a Ještěd*. Kafkův Ilustrovaný průvodce po král. Českém. Praha: Nákladem Ed. Grégra a syna, 1909.

LURKER, Manfred. *Slovník symbolů*. Přeložil Alena BAKEŠOVÁ. Universum. Praha: Knižní klub, 2005. ISBN 80-242-1588-8.

SEDLÁČEK, August. *Hrady, zámky a tvrze: Království českého. Díl desátý. Boleslavsko*. 1895.

SKÝBOVÁ, Anna. *České královské korunovační klenoty*. Praha: Panorama, 1982.

ROYT, Jan. *Slovník biblické ikonografie*. Praha: Karolinum, 2006. ISBN 80-246-0963-0.

ŘIVNÁČ, František. *Řivnáčův průvodce po království Českém: Část popisná. I*. 1882.

ZAHRADNÍK, Pavel. *Zámek Lemberk: dějiny objektu*. Uložení SZ Lemberk.

Obrazové přílohy

Obrázek č. 1. Část štukového dekoru v západní části kaple. Osobní archiv autora.

Obrázek č. 2. Část štukového dekoru ve východní části kaple. Osobní archiv autora.

Obrázek č. 3. Západní oratoř s padlými anděly. Osobní archiv autora.

Obrázek č. 4. Výřez ze štukového dekoru zobrazující anděly s trnovou korunou, rákosovým žezlem a prvky memento mori. Osobní archiv autora.

Obrázek č. 5. Výřez ze štukového dekoru zobrazující anděly s měšcem, hlavou, dýtkami třtinou, sloupem a odznaky papežské moci. Osobní archiv autora.